

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

12. Sayı

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-ERZURUM, 1995

Yazar: Prof. Dr. Ahmet Foad el-Ehvany

**Çeviren: Yrd. Doç. Dr. Vahdettin BAŞÇI
Arş. Gör. Ruhattin YAZOĞLU**

RUH KONUSU ÜZERİNE BİR MAKALE*

Allah, kuvvet ve kudret sahibi olduğu için insan daima bu kuvvet ve kudret sahibine el açar. Bu yüzden Allah insanla her zaman irtibat halindedir. İnsan bir engel ve güçlük olmaksızın O'nun ilâhî bilgisini gücü nisbetinde idrake çalışır. İnsan mükemmel olsun veya olmasın statüsü icabı bulunduğu alçak seviyeden Allah'ın yüksek seviyesinde O'nunla buluşmayı arzu eder.

Tanıklık ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur, O'nun eşi ve ortağı da yoktur. Benim şahitliğim ancak O'nun yüksek sırlarını görmek için O'na içten bağlı bir kalble mümkün olabilir. Bu bağlılık tek Tanrıcılığı kabul eden her insanda açığa çıkan bir statüdür. Yine inanırım ki, Muhammed de Allah'ın kulu ve Peygamberidir. O iyilik sırlarıyla güzel bir ahlâk halkası çizmiştir. Allah da Hz. Peygamberi ve O'nun seçkin ailesini korumuştur.

İbn Sinâ'nın ruh konusu üzerine yazdığı bu makale psikolojik bir yaklaşımla üç bölümde ele alınmıştır.

Birinci bölüm: Bedenden ayrı olan ruhun mükemmelliğini açıklamaktadır.

İkinci bölüm: Bedenin ölümünden sonra ruhun ezeliğini açıklamaktadır.

* Bu yazı, Ahmet Foad el-Ehvany'in "Islamic Philosophy", Kahire, 1957 basım tarihli İngilizce eserinin 157-167 sahifeleri arasında yer almaktadır.

Üçüncü bölüm ise; ruhun ayrılığından sonra mutluluk veya mutsuzluk açısından ruhları derecelendirir.

RUH CEVHERİNİN BEDENDEN AYRI OLMASININ İSBATI

Sorulmalıdır ki, her insanın kendi nokta-i nazarından değerlendirmeye çalıştığı ruh kavramının anlamı nedir? Alimler bu kavramdan duyum, görülebilir beden veya başka şeyleri anlayarak bu konuda farklı farklı görüşler ortaya koyarlar. Birinci anlam, birçok insan ve birçok kelâmcının ortaya koyduğu görüştür. Bunlara göre, bu beden herkesteki "ben(ene)"e işaret eder. Bu yanlış bir fikirdir. Bunun yanlış olmasının sebepleri daha sonra açıklanacaktır. Ruhun bedenden farklı birşey olduğunu söyleyen insanların görüşleri farklı farklıdır. Onların bazalarına göre, ruh ne cisimdir ne de maddî bir şeydir. Ruh sudûr nazariyesine dayanan ve hayatiyeti olan ruhanî bir cevherdir. İnsan Tanrı'nın bilgisini, ruhun mahiyetini ve realitede olup bitenleri anlamak için değişik bilgi çeşitlerini bir alet olarak kullanır. Ve böylece insan Allah'ın varlığını ve sınırsız mutluluğu idrak ederek Allah'ın meleklerinden üstün bir varlık olmaya muktedir olabilir. Bu, teist alimler ve ilâhiyatçı filozofların doktrinidir. Bu noktada ilâhiyatçı filozofların bir çoğu arasında uyum vardır. Çünkü onların ruhları bedenlerinden ayrılarak ilâhî bilgi ile irtibat kurdukları zaman kendileri ruhlarının cevherini görebilmiştir.

Birinci Delil :

Şayet siz akıllı bir insan olarak tefekkür ederseniz, sizin mevcudiyetinizle ilgili veya var olan diğer şeyleri idrak edebilirsiniz. Sonra siz şüphe etmeksizin dayanabilir ve devam edebilirsiniz. Sizin bedeniniz ve onun organları devamlı olarak bozulma ve azalma dolayısıyla dayanıklılık ve devamlılığını sürdürmez. Bu sebepten insanın beden fonksiyonlarını devam ettirebilmesi için gıda almaya ihtiyacı vardır. Çünkü beden sıcak ve nemden müteşekkildir. Sıvı sıcaklığa hareket ettiği zaman onun bütün kısımları yok oluncaya kadar o madde çözülür. Bu durum ateşin üzerine koyduğumuz nesneye benzer. Ateşin üzerindeki kapta hiçbir şey kalmayınca kadar çözülme devam eder. Bu sebepten şayet bir kimse belirli bir zaman yiyeceklerden uzak kalırsa onun beden ağırlığının dörtte biri azalır veyahut da kaybolur. Bu azalma ve yok olma yüzünden bedeninizde aktif bir kısım kalmasa bile sizin ruhunuz bu esnada

mevcuttur. Sonra sizin ruhunuz bu beden ve onun görünüşünden farklı olarak gizli kalacaktır. Bu büyük bir delil olarak bizim için ilâhî unsurun kapılarını açar. Çünkü ruhun cevheri duyumlarla veya hayalle idrak edilemez. İnsan bu delili gerçek manada kendi içinde algılayarak ruh cevherinin dışındaki diğer bedeni unsurlarının noksanlığını tasdik eder.

İkinci Delil :

Bir kişi yanlış bir harekette bulunup da suçlandığı zaman, kendi kendine şunu söyler: "*Böylestini ben yaptım.*" Bu durumda o bütün beden uzuvlarının farkında olamamıştır. Bizzat kendisi farklı şeylerin bilincinde değildir. Bu ayrım insanın bedeni varlığının kendindeki mahiyetten farklı olduğunu ortaya koyar.

Üçüncü Delil :

Bir kimse şöyle söyleyebilir: Ben bazı şeyleri kendi görüşümle idrak ettim, onları arzu ettim veya onlara kızgınlık ifade ettim. O aynı zamanda şunu da söyleyebilir: Ben ellerimle tuttum, ayaklarımla yürüdüm, dilimle konuştum, kulaklarımla işittim, bütün bu nesnelere hayal ederek tefekkür ettim. Böylece biz biliriz ki, insan bazı idrak ve fiilleri birleştirerek belirli bir varlığa sahip olmuş oldu. Aynı zamanda bu idrak ve aksiyonların bedenle birleşmediğini de bilebiliriz. Çünkü insan kulağıyla göremez, gözüyle işitemez, elleriyle yürüyemez, ayaklarıyla tutamaz. Ancak o bütün bu şeylerle birleşen kavramlar ve ilâhî aksiyonlara sahiptir. Bu yüzden kişi kendi kendine "*Ben*" diyerek bedeninin parçalarının bütününden farklı olduğuna işaret eder. "*Ben*" bedenin üstünde bir şeydir. Biz şunu da söyleyebiliriz ki, bu varlık insanın özünü teşkil eder, bedenden farklıdır, maddî ve cismanî de olamaz. Şayet o maddî ve cismanî olsaydı, bir beden olarak ortaya çıkışı ve bozulması çeşitli etkiler altında daha hızlı olurdu. Veya o ebedî olarak devam edemezdi. O böylece eşsiz bir cevherdir. Belki de ruh insan mizacının hassaslığından dolayı bu duygu üzerinde sudür eden bir ışıktır. Bu ifadeye Kur'an-ı Kerim şöyle işaret eder: "*Ben onu yaratıp ona ruhumdan üflediğim zaman...*" (Sure: 15/29); şekil verme insan mizacına göre bedeni yaratmaktır. Allah'ın söylediği "*Benim ruhumdan üfledim*" ifadesinin anlamı ruha

birşeylerin ilave edilmesi anlamındadır. Çünkü ruh ne maddi ne cismanî olmayan ilâhî bir cevherdir.

BEDENİN BOZULMASINDAN SONRA RUHUN BAKİ KALMASI ÜZERİNE

Bilinmelidir ki, insanın gerçek mahiyeti ne ölümden sonra ne de bedenden ayrıldıktan sonra bozulmaz. Çünkü o onun Yaraticısının ölümsüz olmasından dolayı kendisi de ölümsüzdür. Ruh mahiyeti icabı bedenden güçlü olduğu için bedeni hareket ettirir, onu yönetir ve idare eder. Beden de bu fonksiyonları yaparak ruha hizmet eder. Bu sebepten dolayı, ruhun varlığı bedenden ayrılmasından etkilenmez. Bu yüzden ruhun varlığında bir anlamsızlık yoktur. Bu cihetten, ruhun baki kalması daha makuldür. Ruh cevher kategorisinin altına düştüğü zaman bedenle birleşerek nisbet kategorisinin altına düşer. Nisbet kategorisi de arazların en zayıfıdır.¹ Çünkü onun nesneleryle ilişkisinin dışında bir nisbet yoktur. O nesnelere ilişkilidir. O zaman kendi kendine var olan cevher onun en zayıf ve ihtiyaç içinde olan arazlarının bozulmasıyla nasıl yok olabilir? Arazlar var olmaları hususunda cevhere ihtiyaç duyarlar. Konuyu şu örnekle aydınlatabiliriz: Bazı şeylere sahip olan ve onları kullanabilen insan bu şeylerin yok olmasıyla yok olmaz. Bu sebepten dolayı, insan uyuduğu zaman o duyumların ve idrakin faaliyetlerine sahip değildir. Uykuda iken sanki ölü gibidir. Uykudaki bir insanın bedeni ölü insanın bedenine benzer. Bu konuda Hz. Peygamber şöyle buyurur: "*Uyku ölümün kardeşidir.*"² Ancak insan rüya âleminde görür ve işitir. Hatta o uyanırken bilmeye muktedir olamadığı şeyleri gerçek rüyalarında bilebilir.

Bu delil ruhun mahiyetinin bedene ihtiyaç duymadığını ispat

1 Kategoriler, en yüksek cinsler olup Aristo'ya göre yüklemi gösterir. Varlığın yahut bir konuya yüklenen yüklemnin çeşitli sınıflarıdır. En geniş anlamıyla alınırsa kategorilerin sayısı sınırsızdır. Felsefede bahsedilen kategoriler belli sayıdaki kategorilerdir.

Cevher özü ile kaim olan şeydir. Varlığını devam ettirebilmek için başka bir şeye ihtiyacı yoktur. Azalıp çoğalmaya da elverişli değildir. Nisbet kategorisi ise, bütün varlığı başka şeylere bağlı olan kategoridir. Daha fazla bilgi için bak. Prof.Dr. Necati Öner, *Klasik mantık*, Ankara, 1978, 25vd; Krş. Prof.Dr. Nihat Keklik, *Sadreddin Konevi Felsefesinde Allah-Kâinat ve İnsan*, İstanbul, 1977, s. 28.

2 Aclünî, *Keşfu'l-Hafa*, tahkik: Ahmed Kalaş, Beyrut, 1983, 2/438

eden bir delildir. Aksine ruh bedenle birleştigi zaman zayıflar ve ondan ayrıldığı zaman güçlenir. Beden çürüyüp yok olduğu zaman ruh bedenın maddi varlığından kurtularak hürriyetine kavuşur. Ruh; bilgi, hikmet ve iyi amellerle mükemmelleşerek küçük bir demir parçasının mağnetik bir dağ tarafından çekilmesi gibi en yüksek ruhlar, meleklerin ışığı ve ilâhî nûr tarafından cezbedilir. Ruh, âyette de işaret edildiği gibi layık olduğu huzur ve sukûna kavuşur. Allah, ölüm anındaki müminlerin ruhuna şöyle seslenir: "*Ey huzur içinde olan nefis! O, senden, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine dön! Ey nefis! İyi kullarımın arasına gir. Cennetime gir*" (Sure:89/27-30).

RUHUN BEDENDEN AYRILDIKTAN SONRA MUTLULUK VE MUTSUZLUĞA GÖRE SINIFLANDIRILMASI

Bilinmelidir ki, insan ruhu sınıflandırmadaki üç özellikten birine girer: Ya teori ve pratikte mükemmeldir veya her ikisinde noksandır; veyahut da birinde mükemmel, diğesinde noksandır. Bu üç sınıflandırma da iki kategoride toplanabilir: Ya teoride mükemmel, pratikte noksan veya teoride noksan, pratikte mükemmeldir. Böylece Kur'an'da da zikredildiği gibi ruhun birinci sınıflamaya göre tasnifi üç çeşittir: "*Ey insanlar! Bu kıyamet günü siz de üç sınıfa ayrılırsınız. Amel defteri sağdan verilen sağıclara ne mutlu. Amel defteri soldan verilen solcuların durumu ne kadar da acıklıdır? (Bir de üçüncü sınıf) iyilik işlemekte önde olanlar. Mükâfatlarını almakta da önde olanlardır. Bunlar, dereceleri en yüksek olanlardır*" (Sure: 56/7-11). Denebilir ki, teori ve pratikte mükemmel olan kimseler Cennette en ön safta olan kimselerdir. Bu üç tip insandan derecesi en yüksek olan birinci grup insanlar, ruhlar dercesinin yüksekliklerine rağmen akıllar dünyasıyla birleşip bedenın maddi kirlerinden temizlenirler. Bunlar en yüksek dereceyi elde ederler. Amel defterleri sağ taraflarından verilenler dünya kirlerinden kendilerini saflaştırıp derecelerini ruhlar derecesiyle birleştirerek değişen bir dünyadan yukarı bir dereceye çıkarlar ve Allah'ın, Peygamberi Hz. Muhammed'e bildirdiğine göre her türlü isim ve açıklamaların üstünde olan Cennette kendilerine değişik nimetler verilen lütuflara mazhar olabilirler. "*İbadet eden kullarım için gözlerin göremediği, kulakların işitemediği ve kalplerin hissedemediği nimetler hazırladım*" (Buhari, Sahih, Tevhid, 35 (8/162)). Bu, amel defterleri sağdan verilen insanların derecesidir. Gerçek zevklerin yaşadığı yerde uzun bir zaman geçtikten sonra

önde gelenleri izleyerek birinci dereceyi elde edebilmeleri imkânsız değildir. Amel defterleri sol tarafından verilenlerin derecesi en düşük derecedir. Onlar Kur'an-ı Kerim'de de ifade edildiği gibi yurtlarını kaybetmiş mutsuz bir hayatla düşük ve karanlık bir seviyeye indirilmiş kimselerdir: "*Orada "yetiş ey helâk" diye çağırılar*" (hemen yok olmak isterler). Onlara denilir ki: "*Bugün yalnız bir kere yok olmayı değil, birçok defalar yok olmayı çağırır*" (Sure:25/13-14).

Bu, insan ruhlarının bedenlerinden ayrıldıktan sonra ikamet için ahirete göç etmelerinin bir açıklamasıdır. Önceden de ifade edildiği gibi ilâhî vahiy ve felsefî düşünce onların gerçekliği hususunda ittifak halindedir.